

Birkholm

af Poul Christian Madsen
(Erindringer fra årene 1913 - 1930)

Lav og lille ligger denne Ø gemt derovre i det skønne farvand syd om Fyn. Få kender noget til den og det lille samfund på et halvt hundrede mennesker, som har hjemme der. I de sytten år, jeg praktiserede på Tåsinge, var jeg også Birkholms læge, og når jeg nu som ældre tænker tilbage på min fortid, da varmer det mit hjerte at mindes de venner, jeg engang havde der.

Øen er kun ca. 90 ha. stor. Dens form minder, som lærer Præst engang bemærkede, om Vendsyssels. Den ligger noget nær i samme afstand fra Langeland, Ærø og Tåsinge, og den har da også altid haft sine forbindelser med disse tre større »Lande«. Indtil fornylig ejede Langelandsgreven hele Øen.

Fra Marstal henter den post og gods, fra Tåsinge læge og dyrlæge. Nærmere ved Birkholm ligger nabøerne Drejø og Strynø, hvorfra man henter henholdsvis præsten og »Madammen« (Jordemoderen).

Frygtelige vinterstorme kan suse over den lave Ø, som ganske mangler læ, og dens historie er dramatisk bl.a. på grund af de store stormfloders hærgen. Men hvor fin og yndefuld er den om foråret! Grøn og frodig dukker den af vandet, når båden nærmer sig. Stormmågerne rejser sig fra deres ynglekoloni nær Nordpynten, de lyse vinger blinker, og det skrigende kor høres vidt.

Kommende fra Skovballe lander man gerne på N.E.-Kysten, hvor der er læ for den fremherskende Vestenvind. Forstranden er dækket af vissent tang, inden for den passerer man to diger - mindre kan ikke sikre den udsatte Ø. Digerne og engene imellem dem er prægtigt grønne. Jublende lærker stiger op og ned. Det er påfaldende, at så mange harer springer om, men årsagen hertil er, at birkholmerne driver

harestutteri som bierhverv. Aldrig skyder de en hare, men hvert efterår trækker de vod fra øens ene ende til den anden, og af fangsten bliver et passende antal avlsdyr givet fri, medens resten sælges levende til udsætning i jagtdistrikter andetsteds i landet, hvor bestanden trænger til fornyelse, enten på grund af for hård beskydning eller på grund af sygdomme. Denne driftsform giver et væsentligt bedre udbytte end almindelig jagt, og så sparer man tilmed krudtet. Men unægtelig må beboerne være meget påpasselige med at hegne deres kålgårde m.m. for at holde de frække harer ude.

Når det andet og største dige er passeret, går vejen gennem frugtbare marker op til den sammenbyggede by. Den første gård, man passerer, tilhører Jens Præst. På Sydsiden har den en lille forhav dækket af en række mærkelige træer, hvis stammer i 4-5 alens højde er bøjet vandret ud, så de formeligt danner et tag. Inde ved muren sidder måske den gamle mand på bænken og smiler i solen med sit velsignede, milde ansigt.

Da jeg i 1930 flyttede fra Tåsinge, skænkede patienterne mig til minde en samling akvareller af min ven, Emil Bilving. Få har Emils øje for, hvad der er smukt og karakteristisk. Han valgte strax Jens Præst's hus som motiv for et af malerierne fra Birkholm.

Men videre frem! mod Øens centrum. Vi går forbi det nye forsamlingshus, der er af størrelse som en almindelig lille villa. Her prædiker Drejø-Præsten, når han besøger denne afdeling af menigheden. Hans hjord er splittet i fire dele, thi foruden Drejø og Birkholm omfatter hans pastorat Skarø og Hjortø. Strengere endnu vil han få det, hvis engang i fremtiden mennesker slår sig ned på de syv ubeboede holme, som hører til sognet. I det

Revkrogen - Birkholm.

Tegnet af Emil J. Bilving, 1928.

mindste een af disse har for ca. 100 år siden været beboet af to familier.

Midt i byen ligger det fredelige gadekær med siv langs bredderne og en ret stor, fri vandflade, hvor jeg engang fotograferede en flok ællinger af spidsand. Moderen havde udruget dem i et huggehus tæt ved. Birkholmerne, som havde vældig godt øje for fugle, var glade for at se på ællingerne og måske lidt stolte af at have den ikke almindelige fugl ynglende midt i deres by, men de gik i uro for at trække denne glæde for længe ud. Thi skydes skulle - ællingerne - ellers risikerede man den skandale, at de fløj et andet sted hen, hvor de så visseligen vilde blive knaldet. Nu gjaldt det altså om at bestemme det psykologiske øjeblik: Så sent som muligt, men dog betids!

Fra byen går en vej ned til den lille havn med 1,5 m. vand, smukke buketorn står

langs vejens side. En anden vej fører mod vest til Jens Hansens gård i byens udkant, den går forbi »Køvmand« Mortensens hus.

Islag og tøbrud kan øboerne ikke lide. Det kan hændes, at de derved bliver isoleret i adskillige dage, ja uger. Derimod hilser de »Havisen« med glæde, thi den giver dem lejlighed til let at få samkvem med naboerne. På Tåsinge sagde man, at når isen kunne bære en krage, da var den også tjenlig for en birkholmer. Engang bad et ægtepar telefonisk, om de måtte komme over at konsulere mig, men i stedet for som sædvanligt at bruge et par timer til overfarten, forbløffede de mig ved at møde et øjeblik efter. De havde »gajtet« over havisen, hver på sin lille slæde og haft gunstig bøl. Ja, de ellers så stavnsbundne mennesker blev helt forlystelsesyge og staldkåde, de foer gajtende, cyklende, med kaner og vogne til alle sider, så øen næsten

stod tom. - Jeg mindes en 16-årig pige, der havde cyklet over havisen til et bal på Fyn. Og - hårdfør som sin race - gjorde hun turen i sin lette kjole + en smule frakke. Hun konsulerede mig et par dage senere og fremviste den natlige cykelturs følger: Store forfrysninger af begge lår, med talrige blærer så store som æg. Det er vist den eneste gang, jeg har set en virkelig udtalt »forfrysning af II. grad«.

For at forebygge ulykker afmærkede birkholmerne den solideste vej over isen med nedstukne grene. Vejen afveg meget fra den rette linie, den måtte tit gå i store buer for at undgå de farlige våger. Selv har jeg flere gange cyklet til øen. Det var tungt, thi for det første måtte man slippe meget luft ud af ringene, ellers ville de let skride. Dernæst klistrede det øverste lag af saltvandsisen sig fast i cyklens gaffler og virkede som bremse. - I de strengeste isvintre kørte biler til Birkholm, ja et år blev alt Ærø's exportsmør ført til Tåsinge med lastbil.

Der var ikke mange børn på øen. I de første år, jeg kom der, kun 2 á 3 skolepligtige, som blev undervist af lærerinden, en venlig yngre kvinde. Det var jo noget lidt. Hun gjorde imidlertid, hvad hun kunne for at bøde derpå, idet hun giftede sig med en ung, jydsk karl, som kom til øen. Han virkede som type noget afstikkende mellem de rodfaste birkholmere, og det var ikke frit for, at de i al gemytlighed skosede hans særheder, således som fynboer - og andre - har for skik med nye mænd. Han indskrev sit navn i øens annaler ved at medføre de 40 blade og lære birkholmerne L'hombrens ædle spil, som hidtil havde været dem fremmed. De blev meget begejstrede og dyrkede det med flid. Så længe var »el tresillo« om at brede sig fra sin spanske hjemstavn (hvor det forekom i 16'de århundrede) til denne danske yderpost.

Engang blev jeg kaldt til øen for at tilse et barn. Faderen tog med over i båden, som hentede mig, han var lærer på Lolland og en meget interessant ledsager. Hans ca. 10-årige datter havde skrantet i nogen tid, lægen - overlæge

Muus i Maribo - anbefalede levertran og saltvand, idet hun led af kirtelsyge (adenitis). Da det sidstnævnte lægemiddel forefandttes til overmål hos bedstefaderen, sendte de barnet til Birkholm. Og nu drak hun troligt og ihærdigt af oceanet. Lægen havde vel nok ment, at hun skulle bade sig i det, men alt kan jo misforståes. Desværre var der nu opstået en skørbuglignende tilstand med opsvulmet tandkød, løsnede tænder og svært hævede halskirtler. Måske var drikketuren skyld heri, måske har sygdommen fra første færd været en ondartet lidelse, en pseudoleukæmi. Jeg måtte sende hende tilbage til Maribo Sygehus, hvor hun døde.

Overfarten kunne være en herlig lysttur, når »lejligheden« var god. Jeg husker, hvor storartet det var at sidde i forårssolskin og tale med lærer Præst, mens den stoute sognerådsformand førte os over i sin smakke med en fin brise tværs. Jeg havde altid min kikkert med, og når fugle viste sig, diskuterede vi dem med iver og med, hvad sagforstand vi rådede over.

Men andre gange kunne turene være besværlige nok, ej heller ganske uden risiko. Værst var det i bælgmørke nætter og især i tåge, men birkholmernes erfaring i bådsejlads var stor, og deres lokalkendskab udtømmeligt, derfor klarede de altid situationerne, og jeg har altid måttet beundre deres koldblodige betænkksomhed og gode sømandsskab. Mellem vort affarende sted, Skovballe, og Birkholm ligger to holme Mejlholm og Odden. I de tågede nætter blev vi gerne af strømmen forsat hen mod disse. Ved sådanne lejligheder kom kompasset frem, et lille 2" i en æske. De betragtede dette instrument med en vis ærefrygt og forstod ikke videre godt at anvende det. De anbragte det klods op ad motoren, og der var i det hele en del af kritiserende. Men så - som altid i nødens time - kom loddet frem i form af en lang pejlstage og reddede os fra at tage grunden. Under verdenskrigen slap petroleumen op, det var en slem hemsko for den isolerede Ø. Når der ikke var sejlvind, blev jeg i denne periode ført over af en 4-årsers

Skovballe bro.

Foto: Søren Lolk.

robåd. De hærdede mænd tog uden tøven distancen - 2,3 sømil - fire gange.

Hvor var det dejligt efter endt rejse og efter afsluttet undersøgelse af den syge at bænke sig i den lave, men hyggelige og gæstfrie stue. De gamle venlige mænd sad i skjorteærmer, som klædte dem så godt, mens vi drøftede patientens udsigter ved en duftende kaffe, altid ledsaget af hvedekage (glosen franskbrød er ikke velset her). Kagen er bagt af husets dygtige kvinder, som ligeledes har kærnet det fortræffelige smør. Der er intet mejeri på øen, så hver gård må sørge for sin mælk. Både mænd og kvinder er meget frejdige og hyggelige, de gør alt for, at deres gæst skal føle sig skattet og velkommen. Når kvinderne havde dækket bordet og serveret måltidet, trak de sig altid tilbage, mens vi mænd spiste. Det var umuligt at formå dem til at bryde denne gamle sædvane. Jeg

prøvede mange gange at overtale dem, men altid forgæves.

På Tåsinge hentede man af og til lægen uden større nødvendighed. Ja, det sagdes, at enkelte gjorde det blot for at få en lille afveksling i dagliglivet - men anderledes på Birkholm. Her var de syge altid virkelig lidende. En ischi- as der var af den frygtelige slags, som hærdede mænd græder over. Og når fødslerne derovre var fra hånden, da har man altid grund for at takke Vor Herre for hans hjælp.

Når jeg kom over på Birkholm, skulle jeg gerne gå en slags stuegang for at se til de forhåndenværende patienter, nu da jeg alligevel var der. På denne måde fik jeg præsenteret en stakkels dreng, som led af kronisk snue og feber. Snue i den acute form regner man jo gerne til bagatellerne, men denne dreng havde en svær pandehulebetændelse, så svær som jeg

aldrig har set den før eller siden. Jeg tog ham med til specialisten, dr. Thrane, i Svendborg for at få ham opereret. Men dr. Thrane skønnede det klogest at afvente feberens fald, og en uges tid senere døde drengen uopereret, idet pusset havde brudt sig vej til hjernehindrerne og forvoldt en meningitis (purulenta). Dengang var sulfonamiderne ikke kendt.

Den sørgeligste af mine birkholmsspatienter blev jeg kaldt til en stormfuld eftermiddag i oktober 1921. Gårdejer Jens Hansen telefonerede, at hans unge tjenestekar havde pådraget sig et højt alvorligt skudsår, og at øens folk var ved at afsejle for at hente mig i Skovballe.

Få dage forinden var min datter Estrid kommet til verden, og hendes moder lå endnu. For at aflaste hende besluttede jeg at tage Gordon med på turen. Han var en rask dreng på 9 år, havde tidligere været med derovre og yndede - som nu - søen. Men da vi kom ned til Skovballe og så, hvor frygteligt det var blæst op, turde jeg ikke tage drengen med. Jeg kørte derfor min lille Adlervogn op i skovbrynet, hvor den stod godt i læ, og drejede den med agterenden op imod stormen. Så sad han lunt bag kalechen. Der var gode tæpper i vognen, og det ville jo næppe vare længe, før jeg vendte tilbage, så drengen var meget fornøjet.

Så gik jeg ned til havnen og afventede birkholmerne, som sås tæt ved, kommende med deres største motorbåd, der tog nogle ordentlige dravater. »Havn« er egentlig for meget sagt: der var en ca. 50 m. lang forfalden bådebro af brædder, som ved højvande netop var klar af overfladen - men ikke af bølgeskulpet: den måtte man liste sig ud ad, først så var der tilstrækkeligt vand til, at en jolle kunne lægge til. Da jollen kom, fortalte de alvorlige mænd, at den unge karl var død, lige da de forlod øen. Men de ville dog bede mig om at tage med, thi det ville føles som en trøst for dem selv og tilige for den dødes forældre, der boede i Jylland. Så gik jeg i jollen, og de roede den ud til motorbåden, som holdt det gående så langt inde, den turde komme. Jollen vagede i de

svære søer, som brød sig imod grunden - og nu blev drengen deroppe ængstelig, thi snart kunne han se lige ned i jollen, når den arbejdede sig op ad en bølge, og snart forsvandt den i skjul i bølgedalen. Men da vi var halvvejs ude, knækkede til alt uheld masten og generede roningen, så vi drev af, indtil mændene fik det klaret og bragte os ud til den store båd. Denne foer nu raskt imod Birkholm med vinden omtrent tværs, men det blev ved at blæse op, og et frådende hav væltede sig over fartøjet. "Posten" havde sin rolige mine på, han førte os med støt hånd til N.E.-kysten, hvor ankeret faldt i nogenlunde smult vande, dog stod der en stærk dønning. Hurtigt kom jeg i en jolle, som to mand lå klar med, de stagede den med lange stager så langt ind, den kunne komme. Derefter gik jeg i en pram, som een mand stagede så langt, den kunne flyde, og til sidst red jeg i land på ryggen af en fisker med lange søstøvler. Min store, fodsides kørepels, foret med sort lammeskind blev godt våd, og vi var alle lidt forkomne.

Ulykken var sket således: på grund af stormen var knortegæssene søgt meget nær til land, og da den unge karl så dette, sneg han sig ned til kysten med sin bøsse og havde held til at skyde en gås. Han gik nu i en pram for at bjerge sit bytte og ville for alle tilfældes skyld tage bøszen med, langede derfor armen ud og greb dubletten i piben nær mundingen, Søen slog til prammen, og skuddet gik af. Det traf ham i leveregnen og tilføjede ham et så frygteligt sår, et af disse nærskud, hvor krudtgassen trænger med ind i legemet og virker som en explosion. Han var, fortalte hans husbond, fuldt ud klar over, at han hurtigt skulle dø. Med ro og klarhed pålagde han de andre, hvad der skulle siges som sidste bud til hans forældre, og hvorledes der skulle forholdes med hans ejendele, og snart var hans unge liv ebbet ud.

Nu hylede stormen, rev og flåede i alt. Man kunne kun gå ganske langsomt og måtte hælde sig imod vinden, som næsten tog vejret fra

Fra Birkholm.

Tegnet af Emil J. Bilving.

een. I bondens gårdsplads hvirvlede hø og halm omkring. Han stod selv på en høj stige og lagde en harve over et stykke af stråtaget, hvor vinden havde brudt hul. Men ak! der sprang hul andre steder, og høet futede ud som fra en sprøjte. Konen og jeg måtte hjælpe til med lemme og brædder, men det var snart omsonst. Jeg tror, at alt hans hø blev pustet fra loftet ned i gården.

Nu bad de mig blive på øen natten over i betragtning af det hæslige vejr, men jeg forlangte at blive sejlet hjem, thi drengen sad jo i Skovballe, og min kone ville være urolig, hvis jeg udeblev, og hun ville tilmed savne min hjælp.

De brave fiskere prøvede så at stage mig ud, men det lykkedes ikke. Marius stod derude på båden og »vinkede af« med vældige armbevægelser, som blev mere og mere irriterede, da

han så at vi blev ved at mase på. Efter 3 forsøg måtte vi give op og var nu alle fuldstændigt gennemblødt.

Det var nu blevet aften, da vi kom tilbage til byen. Jeg telefonerede til min gode nabo, dyrlæge Jens Rasmussen, og bad ham underrette min kone og hente Gordon. Det viste sig, at drengen havde klaret sig helt godt, fisker Mikselsens kone havde været derude og trakteret ham med ålesteg. Da dyrlægen kørte ham hjem, stoppede de et øjeblik ved Skovballe Kro, hvor den ene af dem fik et stort og velfortjent glas bragt ud. Han tømte det og sagde »Ah«, fortalte Gordon, da hans Moder og Mormoder afhørte ham om den bevægede dags hændelser.

Efter vort nederlag i striden mod havet gik vi hjem til byen, hvor det blev bestemt, at jeg skulle være gæst i en af gårdene ved gadekæret.

Ejeren var en gammel mand, godlidende og gæstfri. Der var to ældre ugifte døtre, som tog sig meget venligt af mig, de skaffede mig tørre klæder, mens mit eget våde tøj blev hængt ved varmen. Pelsen var værst, så tung, at den næsten ikke var til at slæbe på grund af sin høje vandprocent.

Da vi havde nydt et rigeligt måltid af øboernes sunde, kraftige kost, begyndte byens folk at indfinde sig. De kom stiltfærdigt, en eller to ad gangen og tog plads i den store, lavloftede stue, hvor en livlig samtale snart kom i gang. Det var en interessant og hyggelig aften, hvor enhver bidrog sit til underholdningen. Man bar sig ad omtrent som i »E Bindstow«, idet de forskellige ud af samtalen greb et stikord, som gav dem anledning til at fortælle et eller andet, mest selvoplevet. »Skomageren« berettede om en god rejefangst, han gjorde under isen. En fortalte om det rige fugleliv på Bredholmen. Hans Alberts demonstrerede sin store kikkert, som han for spotpris havde købt af en tysk fisker. At den var stjålet fra den Tyske Marine fremgik af en indgraveret krone med bogstaverne K.K.M. (Kaiserliche Königliche Marine). Det var en fortrinlig Zeiss-prismekikkert med 12 x forstørring. Med den kunne han se vindfløjen på Bregninge kirke, og takket være den kunne intet røre sig på havet i milevid omkreds uden at være udsat for den nysgerrige gamlings spejdende blikke. Andre beskrev hasarderede sejlture og jagteventyr, og jeg gav nogle historier fra Tåsinge til bedste.

Sød var søvnen under en mægtig, blytung dyne, og da morgenen kom, blev jeg vækket af døtrene, som bragte kaffen og mit tørre tøj. Solen skinnede, og stormen var flovet betydeligt af. Ved afskeden med de elskværdige mennesker kneb det mig at få pelsen på: den var blevet tørret ved at hænge over en lille gloende ovn, men herved var skindet blevet så stift, at pelsen kunne stå alene på gulvet som en rustning. Det varede mange år, inden dette klædebon blev mygt påny.

Hurtigt sejlede Marius mig til Skovballe, og snart var jeg igen hos mine kære. På vejen lå væltede træer - det havde været en rigtig »kradser«.

Patienterne på Birkholm blev mig i årenes løb meget kære. Jeg tror, at de i hele deres livsførelse og daglige adfærd nærmer sig mere til det ideal, som Jesus har opstillet, end nogen anden mig bekendt gruppe af mennesker. - Ikke at de lægger synderlig vægt på de såkaldte Christelige Dogmer, thi det er langt fra tilfældet. Men den Christelige moral, herved forstået solidaritet, indbyrdes hjælpsomhed og brodersind, »Elsk din næste« - den efterlever de på en naturlig og selvfølgelig måde, som virker stærkt på den fremmede, der selv er mere bundet til hjulet, mere indstillet på den hæsblesende jagt efter guld og gods, uanset hvad man må trampe på for at erhverve og bevare disse goder. Måske har de vanskelige naturforhold tvunget birkholmerne til at tilegne sig dette sindelag. Måske ville det have været en umulighed for det lille samfund at bestå, hvis dets medlemmer ikke havde udviklet evnen til altid at stå skulder mod skulder. For eskimoerne i Grønland er det efter Fridthiof Nansens mening sket således - den vældige natur har nødvendiggjort deres brodersind. Uden dette måtte de have bukket under.

I så tilfælde vil også kommende slægter være tvunget til at træde i fædrene spor og bevare den arvede kultur. Takket være den kan de med Sejghed og Styrke holde deres lille fæstning bag digevoldene, når stormene griber an, og havet truende stiger, kan de få lykke til at bevare Land og Folk.

Poul Christian Madsen, født d. 11. januar 1884 på Masnedø. Død 1974 og begravet på Landet kirkegård. Læge i Herlufmagle fra 1910. Fra 1913 til 1930 læge i Landet Derefter læge i Nykøbing F. samt vikar for de praktiserende læger, til han var over 80 år gl. Beretningen er skrevet i november 1945.